

J.H.F. Bloemers, *Rijswijk (ZH), 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten* (Nederlandse Oudheden, VIII; 3 dln., Den Haag: Staatsuitgeverij, 1978, deel I *Interpretation*, deel II *Dokumentation*, samen 510 blz. en deel III *Beilagen*: 10 grote losse kaarten, f40,—, ISBN 9012021030).

De Amerikaanse successchrijver James Michener heeft zich voor zijn dikke bestseller *The Source* laten inspireren door de verslagen van de opgravingen die Kathleen Kenyon te Jericho heeft verricht. Steunend daarop heeft hij de geschiedenis kunnen weergeven van een nederzetting in het Midden-Oosten vanaf het Paleolithicum tot aan zijn eigen tijd. Als een Nederlandse schrijver dat kunststuk zou willen nabootsen, zou hij stof te over vinden in de drie delen over de opgraving te Rijswijk, waarop de heer Bloemers te Groningen bij professor Zadoks-Josephus Jitta is gepromoveerd, al klinkt misschien de romantitel *De Bult* wat minder poëtisch dan *The Source*. Ook zou zo'n schrijver een aanzienlijk kortere periode in zijn verhaal kunnen verwerken, want de nederzetting daar is slechts van ongeveer 30-270 na Chr. bewoond geweest. Maar als hij zich daarmee tevreden wil stellen, wat een concreet en overtuigend beeld levert de heer Bloemers hem dan niet, wat een weelde aan materiële bijzonderheden en wat een inzicht in de economische positie en de sociale verhoudingen bij die boeren van kort na het begin van de jaartelling. Hoezeer zijn de methoden van de archeologie in de laatste decennia verfijnd en wat weten de kenners, gewapend daarmee, veel informatie aan hun materiaal te ontwingen.

Tot die kenners behoor ik niet en de auteur moet er begrip voor hebben dat de redactie van dit tijdschrift zijn boek niet aan een vakbroeder ter recensie heeft gegeven, maar aan een gewoon historicus. Kritiek op de zuiver technische zijde van het onderzoek moet hij hier dan ook niet verwachten; de lezers van dit tijdschrift zijn meer gebaat met een bespreking van de betekenis van dit boek voor de bewoningsgeschiedenis van West-Nederland. Over de technische kant moge slechts dit gezegd worden. Archeologen zijn natuurlijk al lang geen schatgravers meer, die dolgelukkig zijn als ze spectaculaire voorwerpen vinden die het in een museum goed doen. Reeds Holwerda en Van Giffen waren veel meer geïnteresseerd in de mogelijkheden die profielen en sporen van paalgaten bodem om prehistorische bouwwerken te reconstrueren én om inzicht te krijgen in het economisch leven en de religieuze gebruiken. Maar daarbij concentreerden zij zich op afzonderlijke grafheuvels of castella, op de thermen in Heerlen of de stedelijke nederzetting in Arentsburg bij Voorburg. Tegenwoordig poogt men een zo groot mogelijk complex systematisch te ontgraven om inzicht te krijgen in de hele natuurlijke omgeving van de toenmalige mensen en te begrijpen hoe zij zich daarin staande probeerden te houden. Zo heeft men te Rijswijk een oppervlakte van 3,5 ha systematisch ontgraven en proefsleuven gemaakt door een gebied van 13,5 ha. En voor de interpretatie van alle vondsten, waarbij ook het kleinste fragment niet wordt verwaarloosd, wordt een beroep gedaan op een groot aantal specialisten, in de eerste plaats geologen en biologen, maar ook op anderen. Het lijkt wel of iedereen die op archeologisch terrein wat betekende bij het onderzoek te Rijswijk betrokken is geweest. In deel II dat een minutieus overzicht bevat van alle vondsten met hun classificatie, chronologie en juiste vondstomstandigheden is zelfs een aantal hoofdstukken onder de naam van dergelijke specialisten verschenen. Er is ook een middeleeuwse boerderij ontgraven. De volledighedsdrang van de heer Bloemers blijkt uit een hoofdstuk over de middeleeuwse ontginning dat hij door P.A. Henderixx heeft laten schrijven. Deel III bevat een aantal diagrammen en kaarten, waarvan enkele weer van de hand van andere specialisten zijn.

Het grootste gedeelte is echter door de heer Bloemers zelf geschreven, met name heel deel I *Interpretation*, waarbij hij toont de hulpwetenschap der statistiek te beheersen; deze

heeft hij nodig om bevolkingsgrootte en dergelijke te berekenen. Ik vat zijn resultaten zo beknopt mogelijk samen. De nederzetting te Rijswijk was er een van Cananefaten, die we wel degelijk moeten onderscheiden van de Bataven. Vroeger spraken we over Canninefaten, maar de schrijver heeft goede redenen voor zijn nieuwe spelling. Een collega van mij veronderstelde, dat zij Amsterdams dialect spraken, maar dat is uiteraard een onwetenschappelijk geintje. Deze Cananefaten bewoonden het gebied tussen Oude Rijn, Noordzee, de Maasmond Helinium en de onbewoonbare laagvenen in het binnenland en zij zullen zeker enige duizenden mensen sterk geweest zijn. Het grootste aantal, waartoe de statistische berekeningen van de heer Bloemers hen brengen, is 16.500 in de tweede eeuw, maar met andere uitgangspunten wordt dat getal veel kleiner. In ieder geval was het voor de Cananefaten mogelijk aan hulptroepen een ala (= 480 man) of zelfs wel een cohort (= 960 man) te leveren. De belangrijkste plaats was Arentsburg (Forum Hadriani) met in de tweede eeuw minstens duizend inwoners. De nederzetting te Rijswijk was daarbij vergeleken maar een armzalig boerengehucht, met aanvankelijk één, op het eind van de eerste eeuw twee en tenslotte drie boerderijen. De huizen gingen niet lang mee, gemiddeld zo'n dertig jaar, zodat de heer Bloemers drieëntwintig afzonderlijke huisplattegronden kan onderscheiden. Bij de drie boerderijen in de tweede eeuw behoorde overigens ook een klein tempeltje, zo moet althans naar zijn inzicht een gebouwtje met een porticus geïnterpreteerd worden.

Dit is een rijk, een knap en vooral een wetenschappelijk boek. Men moet natuurlijk wel de grondslagen aanvaarden die de heer Bloemers voor zijn berekeningen heeft gebruikt. Hij werkt bijvoorbeeld met fictieve geboorte- en sterftecijfers voor zijn demografische berekeningen en die kan hij op geen enkele manier verifiëren, want er is geen grafveld bij de nederzetting gevonden, slechts vier afzonderlijke begravingen. Maar voorlopig is er niets tegen om die uitgangspunten te accepteren en op deze manier heeft hij een mooi concreet beeld kunnen ontwerpen van een kleine nederzetting, wier wel en wee hij uitstekend weet te correleren met wat er bekend is van de grotere geschiedenis in deze streken. Ik het diepgaand respect voor deze prestatie.

H.P.H. Jansen

Algemene geschiedenis der Nederlanden, IV, Middeleeuwen (Haarlem: Fibula-van Dis-hoeck, 1980, 499 blz., f143,-, ISBN90228 38005).

It certainly is an exceptional honour for a foreign reviewer to be invited to pass judgement on a volume of the new *General history of the Low Countries*. But the present reviewer's recognition of this does not blind him to the quite extraordinary difficulties confronting any reviewer of a work of this kind. It is like trying to review an entire library; how can one say anything coherent in a few pages about a collection of essays by thirty-five different scholars? Is it fair or desirable to consider this one volume apart from its fellows? Especially when almost everything it contains is a mere part or section of something else?

To begin with the enterprise as a whole. We are talking about Volume IV of the new fifteen-volume *Algemene geschiedenis* which is now being published in order to update or, better, replace, the twelve-volume work of the same title published in 1949-1958. So a first important question arises: is 'Mark II' any improvement on 'Mark I'? It is certainly bigger, but is it also better? The similarities are striking. In both, history is sliced in the same way geographically. Thus both versions include Belgium, so that they are not exactly 'national' histories, but yet they clearly reflect the same vogue for multi-volume, multi-author, nicely-produced and lavishly illustrated national histories which has been sweeping